

Eskişehir Mahkemesi Yargılama Safahatında Öne Çıkan İki Kavram: Cumhuriyet ve Laiklik İlkesi

Two Important Concepts At The
Jurisdiction Of The Eskisehir Court: The
Republic And The Principle Of Secularism

Ömer ERGÜN

Dr. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk ABD Öğretim Üyesi

Özet

Eskişehir Muhakemesi Risale-i Nur hareketiyle ilgili olarak Cumhuriyet kurulduktan sonra açılan ilk davadır. Said Nursi bu mahkemede birçok suç isnadı ile ve idam talebiyle yargılanmış ancak, iki yıl süren yargılamalar sonucunda, Said Nursi'ye ancak 11 aylık ceza, talebelerinden de 15 kişiye 6'şar ay ceza verilebilmiştir. Yine talebelerinden 104 kişi de beraat etmiştir. Makalede birinci bölümde, mahkeme safahatı ile ilgili bilgiler verildikten sonra, ikinci bölümde bu yargılamalarda öne çıkan iki kavram olan Cumhuriyet ve laiklik ile ilgili Said Nursi'nin görüşlerini belirleyebildiğimiz kadarı ile ifade edeceğiz. Özellikle cumhuriyet ile ilgili görüşlerini cumhuriyetin bir ön aşaması olan meşrutiyet yönetim biçimiyle bağlantılı olarak, ikinci meşrutiyetin ilandan sonra yazmış olduğu Divan-ı Harb-i Örfî'den ve daha sonra şark vilayetlerine giderek meşrutiyeti ve meşrutiyetin güzelliklerini anlattığı konuşmaların derlemesi olan Münazarât isimli eserlerinden alıntılar yaparak, aslında Said Nursi'nin 1876 yılından beri meşrutiyeti ve cumhuriyeti, -günümüz açısından ifade edecek olursak- Demokratik Cumhuriyeti desteklediğini ve bu konudaki mücadelesini anlatmaya gayret edeceğiz. Yine tartışmalı bir kavram olan laiklik ile ilgili görüşlerini mahkeme safahatında ifade etmiş olduğu savunmalarına ve kitaplarındaki beyanlarına atıf yaparak anlatacağız.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Meşrutiyet, Adil Yargılama, laiklik, Din ve Vicdan Hürriyeti

Abstract

Eskişehir Court is the first court opened after the establishment of the Republic regarding the Risale-i Nur movement. Said Nursî was tried by the death penalty for many crimes in this court, but as a result of the trials that lasted for two years, Said Nursî was sentenced to a two-year sentence and his arrested students were acquitted. In the first part of the article, after giving information about the court phase, in the second part, we will express Said Nursî's views on the Republic and secularism, the two prominent concepts in these proceedings, as much as we can. In particular, the Divanı Harbi Örfî, which he wrote after the proclamation of the second constitutionalism, in connection with the constitutional government, which was a preliminary stage of the republic, and then he went to the eastern provinces, quoting from the works called Münazarat, which tells about the constitutionalism and the beauties of the constitutionalism, actually Said Nursî. Since 1876, we will try to explain that he has supported the Constitution and the republic, if we express it in terms of today, the Democratic Republic and his struggle on this issue. Again, we will explain his views on secularism, which is a controversial concept, by referring to the defenses he has expressed before the court and the statements in his books. In this context, we will also express the discussions on the concept of secularism.

Key Words: Republic, Constitutional Monarchy, Fair Trial, Secularism, Freedom of Religion and Conscience

I- Eskişehir Yargılamasına İlişkin Genel Bilgiler

A- Genel Olarak

Nurculuk Hareketi ile ilgili olarak açılan ilk ceza davası, 1935 yılında Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinde görülen davadır. Davanın açılış nedeni olarak görülen olay şudur: Said Nursî'nin denetim altında bulunduğu mahal olan Isparta'da 04 Nisan 1935 tarihinde dinlenmek için yaptığı bir kır gezisi de fırsat bilinerek kaldığı eve bir baskın yapılmış, evde aramalar yapılmış, kendisine ait olan bazı özel eşyalarına, yazmış olduğu kitaplara ve neredeyse her şeyine el konulmuştur.

Said Nursî bu olaydan dolayı, hukuka aykırı olarak evinin arandığını ve özel eşyalarına el konulduğunu dilekçeyle Cumhuriyet Savcısına bildirerek, bugünkü anlamda suç duyurusunda bulunmuştur⁽¹⁾.

Said Nursî Barla'dan Isparta'ya sevk edildiğinde, Isparta'da 6 ay evinden dışarı çıkarılmamıştır.

Bu 6 aylık süre içerisinde Eskişehir'de dava açılıncaya kadar kendisi ile birlikte Barla ve Isparta civarından 120 kişi gözaltına alınmış ve Isparta'dan Afyon'a ve oradan da demiryolu ile Eskişehir'e götürülmüşlerdir.

Günler süren sorgulamalar sonucunda, Isparta Mahkemesi 25 Nisan 1935'te tutuklama kararı vermiş ve 8 Mayıs 1935 günü de Said Nursî ve Talebeleri Eskişehir Hapishanesine nakledilmişlerdir⁽²⁾.

İddianame 4 ayda hazırlanmış, ancak Said Nursî'ye 5 günde cevap vermesi istenmiştir. Savcılık yaklaşık olarak 60 sayfalık bir iddianame hazırlamıştır. Said Nursî ise 5 gün içinde ancak 43 sayfalık bir savunma hazırlayabilmiştir.

Dört ayda 114 kişinin sorgusu yapılmış, 43'ü tutuklu, 77'si tutuksuz olarak 120 kişi yargılanmıştır. Yargılama sonunda Said Nursî'ye Tesettür Risalesi gerekçe gösterilerek kanaat-i vicdaniye ile 11 ay hapis ve 1 yıl Kastamonu'da mecburi ikamet cezası, talebelerinden 15 kişiye ise 6 şar ay ceza verilmiştir. Yine talebelerinden 104 kişi de beraat etmiştir⁽³⁾.

B- İddianamede Said Nursî'ye Yöneltilen Suçlamalar

Eskişehir Mahkemesinde savcının iddianamesinin kabul edilmesi ile birlikte mahkeme safahatı başlamıştır. Savcılık Said Nursî'ye ve talebelerine şu suçlamalarda bulunmuştur:

İrticai siyasi faaliyetlerde bulunduğu ve asayiş ihlal ettiği suçlaması. Said Nursî Cumhuriyet kurulduktan sonra siyasetten çekildiğini ve siyasetle ilgilenmediğini ve 1926 Barla sürgününden beri gözetim altında yaşadığını, asayiş ihlal anlamında tek bir hareketinin de olmadığını, bütün

Günler süren sorgulamalar sonucunda, Isparta Mahkemesi 25 Nisan 1935'te tutuklama kararı vermiş ve 8 Mayıs 1935 günü de Said Nursî ve Talebeleri Eskişehir Hapishanesine nakledilmişlerdir.

1 Bu dilekçenin metni için bkz., Armağan Servet, Ey Hakimler!, Nesil Yayıncılık, İstanbul-2010, s. 34 vd.

2 Ergin Murat, Nurculuk Gerçeği, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul-2001, s. 66 vd.; Armağan, age, s. 52

3 Eskişehir yargılaması ile ilgili olarak daha detaylı bilgi almak için bkz., Armağan, age, s. 23 vd; Yine Said Nursî kendi Tarihçe-i Hayatında da Eskişehir davasında yapılan savunmaları ayrıntılı olarak neşretmiştir. Bu konuya ilişkin olarak bkz., Nursî Said, Bediüzzaman Said Nursî Tarihçe-i Hayatı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 2019, s. 231-295

*İrkçılığı reddeden
bir kitap yazmış
olmasına ve bir
İslam alimi olarak
ittihad-ı İslam'ı
savunmasına
rağmen,
Kürtçülük
yapıyorsun
diye hakkında
iddianame
düzenlenmiştir.*

hayatının göz önünde olduğunu, aksini iddia edenin bunu ispat etmesi gerektiğini söylemiştir.

Said Nursî'nin yazmış olduğu Risaleler talebelerince el yazısıyla çoğaltılırken, elle yazılan bu eserlerin sonlarına yazan kimsenin isminin yazılması bir suç ortaklığı olarak kabul edilmiştir.

Said Nursî'nin yazmış olduğu Risalelerin elle yazılarak çoğaltılması, izinsiz yayın yapma olarak değerlendirilmiştir.

Said Nursî hayatında kimseden hediye dahi kabul etmediği halde başkalarından para aldığı iddia edilmiştir.

İrkçılığı reddeden bir kitap yazmış olmasına ve bir İslam alimi olarak ittihad-ı İslam'ı savunmasına rağmen, Kürtçülük yapıyorsun diye hakkında iddianame düzenlenmiştir⁽⁴⁾.

Kadınların başını örtmesi Kur'an'da bir emir olarak düzenlenmesine rağmen, tesettürü savunmasının devrim kanunlarına aykırı ve suç olduğu ifade edilmiştir.

Zamanın tarikat değil iman hakikatlerinin anlatılması, iman hakikatlerinin akıl yolu ile ispat edilmesi çağı olduğunu belirtmesine rağmen tarikat dersi verdiği iddia edilmiştir.

Yine 1934 yılı itibariyle yürürlüğe giren Şapka Kanununa muhalefet ettiği ifade edilmiştir⁽⁵⁾.

C- Bu Yargılama Esnasındaki İlginç Olaylardan Bazıları

Yargılama ve sorgu aşamasında isminin Said Nursî olduğunu defalarca ifade etmesine rağmen, savcının Said Nursî'nin ismini zikrederken özellikle Said Kürdî diye hitap etmesi, yargılamanın gidişatını göstermesi açısından ilginç bir nottur ve birçok şüpheyi de beraberinde getirmektedir.

Yine el konulan kitaplardan birinin üzerindeki "Ramazan'a dairdir" ibaresi yüzünden, o civarda yaşayan Ramazan isimli ilgisiz bir vatandaşı da Eskişehir'de yargılamışlardır.

1935 yılında henüz laiklik anayasaya girmemiş olmasına rağmen, iddianamede laiklik de yer almış ve Said Nursî laiklik karşıtlığından yargılanmıştır. (Laiklik ilkesi Anayasa'ya 1937 yılında eklenmiştir).

Ayrıca kendisinin ifadesiyle "Bu taharriyatta o kadar ileri gidildi ki altı ay evvel oturduğum evden şimdiki oturduğum eve nakledilince, sandalye, şişe, demir ve sair eşyaya ait listeye varıncaya kadar aldılar ve el'an da iade edilmedi".⁽⁶⁾

Bir diğeri de, Aydın'da göz doktoru Şevket Gözaçan isminde Said Nursî ile hiç alakası olmayan birisinin de yargılanmış olmasıdır. Bu zat Said Nursî'nin bir talebesinin gözünü tedavi ettiği için Said Nursî tarafından

4 Nusi Said, Mektubat, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2019, s.365 vd.

5 Nursî, Tarihçe..., s.231 vd.

6 Armağan, age, s. 35

bu doktora kısa bir teşekkür mektubu yazılmış, bu doktor da kendisinde ele geçen bu mektup dolayısıyla Eskişehir mahkemesinde yargılanmıştır⁽⁷⁾.

Bir başka ilginç olay da şudur: Said Nursî'nin Aydın'da ikamet eden talebelerinden Ahmet Feyzi Kul, Nursî'ye yazdığı mektubun altına "Aydın Müftüsü" diye imza atıyor. Evinin aranması sırasında bu mektubu da görüyorlar. Eskişehir Mahkemesi yargulamaları sırasında hiçbir alakası olmadığı halde Aydın Müftüsü de tutuklanarak Eskişehir'e getiriliyor ve mesele anlaşılincaya kadar hapisanede kalıyor⁽⁸⁾.

II- Eskişehir Yargulamalarında Öne Çıkan Kavramlar

Eskişehir yargulamalarında yukarıda belirtildiği gibi Said Nursî birçok konuda suçlanmıştır. Ancak bunlar içinde en fazla öne çıkan iki suçlama vardır; birisi cumhuriyete karşı olduğu, ikincisi de laiklik ilkesine karşı olduğu ve yaptığı çalışmaların laiklik ilkesine aykırı olduğu iddiasıdır. Biz bu çalışmamızda özellikle Said Nursî'nin meşrutiyet dönemindeki, meşrutiyet, cumhuriyet ve daha sonraları demokrasi olarak ifade edebileceğimiz, açık, şeffaf, hür yönetimleri desteklediğini, sonradan Eski Said Dönemi Eserleri adıyla yayınlanmış olan derleme kitabından örneklerle anlatmaya gayret edeceğiz.

Yine özellikle Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1937'de Anayasaya giren laiklik ilkesi ile ilgili Said Nursî'nin görüşlerini ve bu kavramın demokratik cumhuriyetlerde uygulanabilirliğine ilişkin görüşlerimizi ifade edeceğiz.

A- Meşrutiyet/Cumhuriyete İlişkin Görüşleri

Bu bölümde, Said Nursî'nin meşrutiyet/cumhuriyete ilişkin görüşleri, Makalat, Divan-ı Harbi Örfi ve Münazarat⁽⁹⁾ isimli eserlerindeki ifadeleri esas alınarak incelenecektir.

1- Makalat'taki Makaleleri

Said Nursî 1907'de İstanbul'a geldikten sonra birçok gazetede yazmış olduğu makalelerinde mutlakiyete karşı meşrutiyeti savunmuştur. (Cumhuriyete geçtikten sonra da saltanata karşı Cumhuriyeti desteklemiştir). Bunu Makalat'ında görmek mümkündür. Makalat, 1908-1920 arasında, Mizan, Sebülürreşad, Tanin, Volkan, Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi, Serbesti, İkdâm Gazetesi ve sairlerinde yazmış olduğu makalelerden oluşmaktadır.

Nursî, meşrutiyeti topluma anlatırken, bunun İslam'ın özünde var olduğunu ve gerek Hz. Peygamber (asm), gerekse ondan sonra dört halife döneminde uygulanan bir sistem olduğunu örnekleriyle göstermiştir. "...

7 Şahiner Necmettin, Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor, Nesil Yayınları, C 2, 19. Baskı, İstanbul 2008, s. 88

8 Şahiner, age, s.85

9 Said Nursî'nin yazmış olduğu yukarıda belirtilen üç eser diğer bazı eserleriyle birlikte Yeni Asya Neşriyat tarafından "Eski Said Dönemi Eserleri" adı altında bir kitapta toplanmıştır. Bu kitapta, 1907-1920 yıllarında neşretmiş olduğu makaleleri de yer almaktadır. Bizim makalemiz Yeni Asya Neşriyat'ı yayınlamış olduğu derleme kitaptaki metin esas alınarak hazırlanmıştır.

*Said Nursî
1907'de İstanbul'a
geldikten sonra
birçok gazetede
yazmış olduğu
makalelerinde
mutlakiyete
karşı meşrutiyeti
savunmuştur.*

“... Adalet ve meşveretten ibaret olan meşrutiyetin me haz ve menbainı ezel ve ebed şanında olan kanun-i İlahiyenin şarihi olan mezahib-i erbaayı ittihaz etmektir. Avrupa’ya ahkam ve ahlakta dilencilik ve izhar-ı fakr etmek din-i İslam’a büyük bir cinayettir. Meşrutiyette hâkim kanun olduğundan bu kanun libas-ı milliyeye-i İslamiyeyi giymeli...”

Meşrutiyeti şariat libası ile göstermek ve tatbik etmek zaruridir. Hulefa-i Raşidin’in ve Ömer bin Abdulaziz’in zamanlarını taklit edebiliriz.”⁽¹⁰⁾

14 Mart 1909’da Volkan Gazetesinde yazmış olduğu “Yaşasın Kur’an-ı Kerim’in Kanun-i Esasileri” isimli makalesinde “Cumhuriyet ve demokrat manasındaki meşrutiyet ve kanun-i esasi denilen, adalet ve meşveret ve kanunda cem-i kuvvet.....” diyerek, cumhuriyetin ana unsurlarını saymıştır. Bu anlamda meşrutiyet/cumhuriyetin üç ana unsurunu belirtmiştir: Öncelikle, devletin adaleti netice veren hukuk devleti olması gerekir. Yine meşveret anlamında, seçimle gelmiş bir meclis ve bundan çıkan bir yürütme organının olması gerekir. Ayrıca, vatandaşlar arasında renk, dil, din, ırk, ayrımı gözetmeksizin kanun önünde herkesin eşit olması anlamında eşitlik ilkesinin olması gerektiğini savunmaktadır⁽¹¹⁾.

Said Nursî bu makalesinde özellikle Kur’an’dan toplum hayatını düzenleyici kurallar çıkarılabileceğini, Mecelle’nin buna güzel bir örnek olduğunu söylemiştir.

24 Mart 1909’da Volkan Gazetesinde “Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devadır” isimli makalesinde⁽¹²⁾, yaşadığı dönemin olayları ve değişen devlet düzenine ilişkin olarak düşüncelerinin özeti anlamında uzun bir makale yayınlamıştır. Bu makalenin devlet düzeni, hak ve hürriyet ile ilgili bölümlerini yorumlamaya çalışacağız.

Osmanlı devletinin 1876’da ilan etmiş olduğu meşrutiyet, toplumun hazır olmaması, yanlış anlaşılmalara, “din elden gidiyor” anlamındaki fikirler gibi çeşitli nedenlerden dolayı uygulama imkanı bulamamış ancak devletin ve toplumun zihinsel anlamda gelişmesi ile birlikte 1908’de meşrutiyet ikinci defa ilan edilmiştir. Said Nursî bu ikinci meşrutiyeti İslam adına alkışlamış ve desteklemiştir. Yalnız meşrutiyetin vatandaşlar tarafından da kabul edilebilmesi ve bu durumun yaygınlaştırılabilmesi için Meşrutiyetin İslam’ın malı olduğunun vurgulanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Avrupa’nın/Batı’nın mevzuatını olduğu gibi almak ve onlardan kanun dilencililiği yapmak gibi uygulamaların din-i İslam’a büyük bir cinayet olduğunu belirtmiştir. “... Adalet ve meşveretten ibaret olan meşrutiyetin me haz ve menbainı ezel ve ebed şanında olan kanun-i İlahiyenin şarihi olan mezahib-i erbaayı ittihaz etmektir. Avrupa’ya ahkam ve ahlakta dilencilik ve izhar-ı fakr etmek din-i İslam’a büyük bir cinayettir. Meşrutiyette hâkim kanun olduğundan bu kanun libas-ı milliyeye-i İslamiyeyi giymeli...”

Said Nursî devletin meşrutiyetle yönetilmesi gibi, kademeli olarak bütün idari ve sosyal sistemin de meşrutiyet/cumhuriyet esaslarına göre yeniden dizayn edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Siyasi istibdadın ilmi istibdadı doğurduğunu, özellikle bilim insanlarının fikirlerini zorla kendisinden sonra gelen insanlara kabul ettirmeye yöneldiğini, bunun da araştırma ve tartışmadan ziyade “hocasını taklid” anlayışını doğurduğunu ve

10 Nursî, Eski Said s. 43

11 Nursî, Eski Said....., s. 53

12 Nursî, Eski Said....., s. 58 vd.

araştırmanın önünü kestiğini ifade etmektedir. “... Zira her bir alim, kendi fikrini herkese kabul ettirmekle taklid yolunu açmak ve taharri-i hakikatın yolunu seddetmekle bir nevi istibdad-ı ilmi yapıyor.”

Said Nursî, düşünce ve fikir hürriyetini üstün tutan bir anlayışa sahiptir. İnsanlara fikrinin kabul ettirilmesinin de ancak, akılla, delille olması gerektiğini ifade etmektedir; “... Amma a'da-i harici medeni olduklarından, fikren galebe çalmak lazımdır.”

7 Nisan 1909 Volkan gazetesinde yayınlanan, Ziya-i Hakikat isimli makalesinde⁽¹³⁾, otokratik/despotik rejimler ile meşrutiyet/cumhuriyet rejimlerini karşılaştırırken, otokratik rejimlerin toplumun çalışma gayretini kırdığını ve “yönetenler düşünsün” anlamında neme lazımcılığa neden olduğunu ifade etmektedir. Ona göre meşrutiyet/cumhuriyet rejimlerinde her birey kendi fikir ve düşüncesini hür bir biçimde ifade ettiği ve gerektiğinde bu düşüncelerini topluma anlatarak kamuoyu oluşturup yönetenleri etkilediği için, toplumun kendisi ile ilgili meselelerde, yönetime müdahil olması durumu söz konusudur. Yani, toplum nasıl yönetileceğini kendisi belirlediğinden, “neme lazımcılık” söz konusu olmamaktadır. Toplum bu anlamda yönetime hakimdir ve meselesine sahip çıkmaktadır, sorumluluk sahibidir. “... İstibdat herkesin şevkini kırıp, atalete sevk ediyordu. Şimdi ise, mademki meşrutiyette efkar-ı amme hakimdir, o efkarın eczası da her ferdin fikr-i mahsusudur. Her fert de hareket etmek lazımdır, ta cerayan-ı umumi muhtel olmasın.”

2- Divan-ı Harb-i Örfî'deki Görüşleri

Said Nursî'nin bu eseri ilk olarak 1908 yılında 31 Mart ayaklanması sonrasında yayınlanmıştır⁽¹⁴⁾. Kendisi isyana katılmamasına ve birçok insanı da katılmaması konusunda telkinlerde bulunarak engellemesine rağmen, olaydan sonra tutuklanmış ve sıkıyönetim mahkemesinde (Divan-ı Harbi Örfî) bu olayın müsebbibi olarak yargılanmış ve beraat etmiştir. İşte bu eser mahkemede yaptığı savunmanın basılı halinden ibarettir.

Said Nursî, birçok eserinde Hz. Peygamber (sav) ve dört halife dönemindeki, vatandaşın merkeze alınıp devletin bütün imkânlarının onun etrafında döndüğü, günümüz literatüründe “hizmetkar devlet” denen ve seçime dayalı olan devlet anlayışının ve geleneğinin, Emevi devlet anlayışı ile birlikte rayından çıktığını ve böylece Müslümanların günümüze kadar monarşik bir devlet yönetimi ile yönetildiğini, dolayısıyla özellikle günümüzde Batılılar tarafından yapılan algı operasyonları ile bu yönetim biçiminin Müslümanların üzerine yapıştığını ifade etmektedir.

İşte bu anlamda Said Nursî siyasi sistem anlamında da özümüzde dönmemiz gerektiğini birçok yerde vurgulamaktadır. “... Şeriatın ve müsemma-i meşrutiyetin münasebet-i hakikiyesini izah ve teşrih ettim ve mütehakkimane istibdadın şeriatla bir münasebeti olmadığını beyan ettim, “seyyidül kavmi hadimuhum” (kavmin efendisi onlara hizmet edendir),

“... İstibdat herkesin şevkini kırıp, atalete sevk ediyordu. Şimdi ise, mademki meşrutiyette efkar-ı amme hakimdir, o efkarın eczası da her ferdin fikr-i mahsusudur. Her fert de hareket etmek lazımdır, ta cerayan-ı umumi muhtel olmasın.”

13 Nursî, Eski Said..., s.79 vd.

14 Nursî, Eski Said..., s.117 vd.

“Herkesin bir fikri var, ben de hürüm, selamet-i vatan için bir fikrim var. İşte: Sulh-i umumi, aff-ı umumi ve ref’i imtiyaz lazım; ta ki biri, bir imtiyaz ile başkasına haşarat nazarıyla bakmakla nifak çıkmasın.”

hadisinin sırrıyla şeriat aleme gelmiş ta istibdadı ve zalimane tahakkümü mahvetsin.”⁽¹⁵⁾

Devlet yönetim modeli olarak Said Nursî, meşrutiyet/cumhuriyet/demokratik cumhuriyet modelini savunurken Batı’yı taklid anlayışı ile değil, bunların aslında dinin özünde olduğunu ileri sürerek, fıkıh hükümlerine atıf yaparak kabul etmiştir; “Asıl şeriatın meslek-i hakikisi hakikat-i meşrutiyet-i meşruadır. Demek meşrutiyeti delail-i şer’iye ile kabul ettim. Başka medeniyetçiler gibi taklidi ve hilaf-ı şeriat telakki etmedim ve şeriatı da rüşvet vermedim.”⁽¹⁶⁾

Said Nursî’nin devlet tahayyülünde, bütün vatandaşların eşit olduğu, renk, dil, din, cinsiyet ayrımının yapılmadığı ve kimseye bir ayrıcalığın tanınmadığı, insanların birbiriyle barış içinde yaşadığı ve birbirlerini anlayışla karşıladıkları, barış, eşitlik ve özgürlük üzerine kurulmuş bir devleti ifade etmektedir. “Herkesin bir fikri var, ben de hürüm, selamet-i vatan için bir fikrim var. İşte: Sulh-i umumi, aff-ı umumi ve ref’i imtiyaz lazım; ta ki biri, bir imtiyaz ile başkasına haşarat nazarıyla bakmakla nifak çıkmasın.”⁽¹⁷⁾

“Müsemma-i meşrutiyet, hak, sıdk, muhabbet ve imtiyazsızlık üzerine beka bulacaktır.”

Said Nursî, devletin şeffaf, hesap verebilir, hizmetkar devlet olması konusundaki isteksizliği; maziden gelen alışkanlıklara, zihinsel ön yargılara ve cehalete bağlanmış, toplumun ayağa kalkmasına, diriltilmesine vesile olacak, büyük bir toplumsal proje olarak meşrutiyet/cumhuriyet/demokratik cumhuriyet anlayışını desteklemiştir.

Nursî, Batı’daki demokratik cumhuriyet uygulamalarının eksikliklerini ve sistemin çöküşüne neden olacak aksaklıklarını da görmüştür. O İslam’ın özünde var olan, demokratik cumhuriyetin uygulanması ile bütün insanlığın, eşitliğe dayanan, hür bir rejimin kurulması ile mutlu olabileceğini ve uygulamadaki aksaklıkları giderebileceğini ifade etmektedir. Bu yönetim biçimiyle, milli iradenin ortaya çıkacağını ve İslamiyet’in de katkısıyla insanın nefsin esaretinden de kurtulacağını belirtmiştir.

Nitekim meşrutiyet/cumhuriyet/demokratik cumhuriyet ile özel teşebbüsün gelişeceğini, yeni fikirlerin gelişmesine uygun bir zemin oluşacağını, bunun da fikir hürriyetinin gelişimine etki edeceğini ifade etmiştir; “Hem de hürriyet-i şer’iye denilen yüksek bir hakikati içtimaiye Süphan ve Ağrı dağları gibi istikbalin cibal-i şahikasının tepesinde ayağa kalkmış. Ve esaret-i nefis altına girmeyi yasak etmiş ve gayra tecavüzü tecviz etmeyerek şeriata isnat etmiş olan sultan-ı hürriyet emrini veriyor.”⁽¹⁸⁾

“Hem de meşrutiyet-i meşrua denilen dünyada beşer saadetinin bir sebebi ve hakimiyet-i milliyeyi temin ile makine-i hayatın buharı olan

15 Nursî, Eski Said...., s.121

16 Nursî, Eski Said...., s.121

17 Nursî, Eski Said...., s.136

18 Nursî, Eski Said...., s.161

hürriyetteki irade-i cüz'iyeyi istibdat ve tahakkümün belasından kurtaran meşveret-i şer'iyenin mayesiyle mayalandıran meşrutiyet-i meşrua..."⁽¹⁹⁾

3- Münazarattaki Görüşleri

Said Nursî'nin meşrutiyetin nimetlerini anlattığı Münazarat isimli eseri,⁽²⁰⁾ 1908'de Meşrutiyetin ikinci ilanından sonra 1909 yılında doğu vilayetlerini dolaşarak yaptığı yüz yüze sohbetlerde tutulan notlardan yola çıkılarak soru-cevap biçiminde kaleme alınmış bir eserdir. Günümüzde birçok demokratik değerlerin nüvelerinin ve asıllarının ifade edildiği bu kitap, sosyal bilimciler açısından tarihî bir değer ve kaynak olarak ifade edebileceğimiz bir eser olup birçok konu işlenmiştir: Halife'nin yetkilerinin anayasa ile kısıtlanmasının dini zayıflatacağı fikrinin yanlışlığını, otokratik yönetimin zararlarını ve hürriyetçi sistemlerin yararlarını, meşrutiyetle Ermeni ve Rumlara verilen eşit vatandaşlık hakkının Müslümanların aleyhine olduğuna ilişkin fikirlerin yanlışlığını, azınlıkların bürokraside görev almalarının dine aykırı olmadığını, dinî ilimler ile fen ilimlerinin mezcedilerek birlikte okutulacağı eğitim modelini öngören bir üniversitenin şarkı ayağa kaldırarak olmasını ... içeren bir kitaptır. Biz konumuz itibarıyla bu kitaptan, Nursî'nin meşrutiyet, cumhuriyet, hürriyet ve istibdada (otokratik yönetimler) ilişkin görüşlerini burada değerlendirmeye çalışacağız.

a- Said Nursî'nin Münazarat isimli eserini yazdığı dönemde meşrutiyet ikinci defa ilan edilmiş, bir çok Müslüman alim ve özellikle vatandaşlar, bu özgürlük ortamının ve meşrutiyetin dinî hassasiyetlerde gevsemeye yol açtığını ve dinin koruyucusu halifenin gücünün kısıtlanmasına neden olduğunu gerekçe göstererek yeni rejimin dine zararlı olduğunu ileri sürmüşler, meşrutiyeti kabul etmede çekimser davranmışlar veya reddetmişlerdir. Meşrutiyetin soğuk karşılanmasının önemli bir nedeni de meşrutiyet sisteminin dinde yeri olmadığını savunan birçok şeyh ve alimin olmasıdır.

Hâlbuki meşrutiyetten önceki durum, kısmî anlamda önleyici bazı kurumlar olsa da, mutlak otorite durumunda olan padişahın her istediğini istediği gibi yapabileceği, iki dudağının arasından çıkan sözlerin kanun gibi hüküm ifade ettiği bir devlet yönetim biçimi idi. Yani tek kişinin, tek ailenin, bir soydan gelenlerin veya tek bir siyasi partinin, bütün devleti yönettiği ve halk adına karar alabildiği otokratik bir devlet sistemi ve yönetim biçimi söz konusuydu.

Nursî, istibdat olarak adlandırdığı bu yönetim biçiminin özelliklerini şöyle belirlemiştir:

Bu yönetim biçiminde bir görüş ve düşüncenin zorla kabul ettirilmesi durumu vardır. Yönetici sınıfın halk adına düşünüp, halk adına karar verip, doğru ve yanlış belirlediği ve halka bu durumu dayattığı bir anlayış söz konusudur.

Yöneten kişinin şahsî düşüncesine ve hatta keyfine göre bir yönetim biçimidir. Devleti yönetenler tarafından halk için alındığı iddia edilen kararın

Meşrutiyetin soğuk karşılanmasının önemli bir nedeni de meşrutiyet sisteminin dinde yeri olmadığını savunan birçok şeyh ve alimin olmasıdır.

19 Nursî, Eski Said..., s.163

20 Nursî, Eski Said..., s.201-311

Said Nursî
meşrutiyetin/
cumhuriyetin/
demokrasinin
aslında temelde iki
ayet-i kerimenin
görünümünden
ibaret olduğunu
ifade etmektedir...

oluşumu sırasında halkın hiçbir etkisinin ve katılımının olmadığı, “halkın iyiliği için” denilen fikirlerin, kuvvet kullanılarak zorla onlara kabul ettirildiği bir yönetim modelidir.

Otokratik müstebit yönetimlerde, tek kişi, tek parti ve tek görüş, Nursî'nin ifadesi ile “rey-i vahid” vardır. Bu tek kişi yönetimi iç ve dış yönlendirmelere çok açıktır.

Otokratik/istibdat yönetimlerinde bir kişi veya partinin anlayışı adalet olarak ifade edildiğinden, buradan gerçekten adil bir karar çıkmamaktadır. Yani kişi ve kişilere göre değişen bir adalet anlayışı söz konusu olduğundan adaleti değil, zulmü netice vermektedir.

Nursî'nin birçok eserinde ifade ettiği şöyle bir tezi vardır; insanın kabiliyetleri ve insani değerler, insan onuruna verilen değer ancak, hürriyetçi sistemlerde ortaya çıkar. Zira bu devletlerde, birey hak sahibidir, devlet bireyin haklarını korumakla görevli ve bireyin mutlu, huzurlu olması için çalışan bir organizasyon olarak görülmektedir. Otokratik/istibdat yönetimlerinde ise önemli olan devlettir ve devletin bekasıdır, birey devletin bekası gerekli için görülen bir araçtır. Dolayısıyla insan hakkın öznesi olmaktan çıkarılıp araçsallaştırılmaktadır. Hakkın öznesi halinden uzaklaştırıldığı ölçüde, insani değerlerini de yitirmektedir. Nursî'nin tabiri ile istibdat insanîyetin mahisidir (mahvedicisidir).

Nursî, yine genel anlamda otokratik/istibdat yönetimlerini Müslümanların geri kalış nedenleri arasında belirtmektedir⁽²¹⁾.

Said Nursî meşrutiyetin/cumhuriyetin/demokrasinin aslında temelde iki ayet-i kerimenin görünümünden ibaret olduğunu ifade etmektedir: Bu ayet-i kerimeler “Ve işlerde onlarla istişare et” (Al-i İmran Suresi 159), “onların aralarındaki işleri istişare iledir” (Şura Suresi 38). Bu ayetlerden özellikle birincisi, dil bilgisi kuralları düşünüldüğünde emir kipi ile ifade edilmiştir. Yani Allah Peygamberine (asm) istişareyi emretmektedir, toplumun fertleri ile ilgili bir karar alınacaksa, onların iradesine değer verilmesini Peygamberine bir yükümlülük olarak yüklemektedir. Bunun bir yönetim usulü olarak ayet-i kerimede Peygambere emredilmesi, Kur'an-ı Kerim'in yürürlüğü kıyamete kadar devam edeceğine göre, aslında daha sonraki yöneticilere Peygamber eliyle verilen bir emirdir. Uyulmazsa dinî literatüre göre haram işlenmiş olur, dolayısıyla yönetici bundan sorumludur. Günümüz açısından düşünüldüğünde bu, bütün eksikliklerine rağmen, fırkacılıkla ve seçimlerle mümkün olmaktadır. Aslında bireyin seçtiği milletvekili ve parti eliyle görüşlerinin, fikirlerinin yönetime yansımaları durumu söz konusu olmaktadır.

İkinci ayet ise, devletin yönetim işlerinin, kurulacak bir mecliste konunun enine boyuna konuşulup tartışılmasından sonra çoğunluğun vereceği

21 Nursî, Eski Said, s.208, “istibdat tahakkümdür, muamele-i keyfiyedir, kuvvete istinat ile cebirdir, rey-i vahittir, suistimalâta gayet müsait bir zemindir, zulmün temelidir, insanîyetin mâhisidir. Sefalet derelerinin esfel-i safilinine insanı tekerlendiren ve âlem-i İslâmiyet'i zillet ve sefalete düşürtüren ve âğraz ve husumeti uyandıran ve İslâmiyet'i zehirlediren, hatta her şeye sirayetle zehrini atan, o derece ihtilâfatı beynelislâm ika edip, Mutezile, Cebriye, Mürcie gibi dalâlet fırkalarını tevliid eden, istibdattır.”

adil kararlarla yürümesi gerektiğini ifade etmektedir. Yani, Kur'an hiçbir zaman bir devletin, tek görüş ve tek düşünceyle ve tek kişinin vereceği kararlarla yönetilmesini, otokratik, babadan oğula geçen bir devlet modelini öngörmemiş veya tavsiye etmemiştir. Tam aksine bireylerin devlet yönetimine katılmasını öngörmekte ve devletin milli iradeyi temsil eden meclis ile yönetilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim, Nursî "Meşrutiyet bu iki ayet-i kerimelerin tecellisidir ve meşvereti şer'iyedir"⁽²²⁾ der.

Bu anlamdaki meşrutiyette, devlet kuvvete değil bireylerin ortak iradesine dayandığı için, adil bir devlet de olacaktır. Devlet vatandaşlarının huzur ve mutluluğu için çalışacağından dolayı kullanacağı dil herkesi kapsayan sevgi dili olacaktır, devletin sahibi vatandaş olduğundan kimse ötekileştirilemeyecektir⁽²³⁾. Nursî bunu "meşrutiyet hakimiyet-i millettir; siz dahi hakim oldunuz" biçiminde ifade etmiştir.

Özellikle günümüzde her ülkede birçok farklı etnik kimliğe sahip vatandaş bulunmaktadır. Bu etnik gurupların, baskın olan etnik grup ile ilişkilerinin nasıl olacağı modern toplumlarda problem oluşturmaktadır. Kimi devletler bunların asimilasyonu yoluna gitmekte, çekinik durumdaki bu etnik gurupların yaşam alanlarını daraltmakta ve onlara çok kısıtlı hak ve yaşam alanı tanımaktadır. Bu durum ise, toplum içerisinde sürekli bir huzursuzluğun kaynağını oluşturmaktadır. Bu çözümsüzlük tarzı otokratik/istibdat yönetimlerinin yönetim tarzıdır.

Meşrutiyet/cumhuriyet/demokrasi yönetimlerinde ise, farklı etnisiteye sahip insanlar eşit vatandaş olarak kabul edildiğinden, kültürlerini yaşama ve yaşatma, ana dillerini kullanma konusunda özgür ve herhangi bir engelle karşılaşmamaları dolayısıyla, baskın konumdaki etnik yapı ile rahat bir biçimde entegrasyonu mümkün olabilmektedir. Bu durum toplumu oluşturan farklı etnisitelerin eşitliğe dayalı, adil ve özgür bir yaşamını netice vermektedir. Nitekim Nursî bu durumu, Kürtlere, "Umum akvamın sebeb-i saadetidir; siz de saadete gideceksiniz" biçiminde açıklamıştır.

Meşrutiyet/cumhuriyet/demokrasi yönetimlerinde, Nursî'nin birçok eserinde ifade ettiği bir mana vardır: İnsanların kabiliyetleri baskıcı sistemlerde kuru, çorak toprağın altındaki tohum gibidir, gün yüzüne çıkmaz, çekirdek halinde toprağın altında kalır ve ölür. Hürriyetçi sistemlerde ise, temel hak ve özgürlükler ve eşitlik ve adalet, güneş ve yağmur manasındadır ve toprağın altındaki çekirdeği gün yüzüne çıkmasına vesile olmaktadır. Yani hürriyetçi sistemler insanların kabiliyetlerini açığa çıkardığı gibi insanların erdemli olmasına da katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla insandaki yüksek hislerin ve duyguların uyanmasına ve insan-ı kamil manasına yükselmesine neden olmaktadır. Nursî otokratik/müstebit devleti bir çeşit uykuya, özgürlükleri ise uyanmış ve her şeyin farkında olan bir insana benzetmektedir. Nursî'nin deyimi ile, "Bütün eşvak ve hissiyat-ı aliyeyi uyandırır. Uyku bes, siz de uyanınız."

22 Nursî, Eski Said, s.209

23 "O vücud-i nuraninin kuvvete bedel, hayatı haktır, kalbi marifettir, lisanı muhabbettir, akli kanundur, şahıs değildir." Nursî, Eski Said, s.208

Hürriyetçi sistemlerde ise, temel hak ve özgürlükler ve eşitlik ve adalet, güneş ve yağmur manasındadır ve toprağın altındaki çekirdeği gün yüzüne çıkmasına vesile olmaktadır.

*Meşrutiyet/
cumhuriyet/
demokrasinin
uygulandığı
ülkelerde, adalet,
hürriyet ve eşitlik,
canlıya olan
saygı anlayışı,
toplumsal barışı
netice verdiğinden
ve bu sistemlerde
insanların
kabiliyetleri
ve insani
davranışları
gelişme
kaydetmekte, her
alanda başarılı
olma potansiyeli
taşımaktadır.*

Otokratik/müstebit devletlerde yukarıdan gelen emirle hareket edildiği için insanların en temel insani değerlerinden olan kendi hür iradesi ile bir eylemde bulunma özelliği dumura uğramakta, zamanla işlevselliğini yitirmektedir. Bu durumda kendisi, ailesi, toplumu ve devleti için her hangi bir düşünce ve eylemde bulunmayan, sadece üst otoritenin emrettiği moda düşünen ve harekete geçen, bir insan modeli hayat bulmakta ve topluma dayatılmaktadır. Bu durum, köle gibi çalışan, yiyen-içen, eğlenen, istirahat eden-uyuyan, ama hiçbir zaman sorgulamayan bir insan modelini ifade eder. Bunun içindir ki, Nursî bu durum ifade ederken, “meşrutiyet insanı hayvanlıktan kurtarır; siz de tam insan olunuz.”⁽²⁴⁾ demektedir.

Meşrutiyet/cumhuriyet/demokrasinin uygulandığı ülkelerde, adalet, hürriyet ve eşitlik, canlıya olan saygı anlayışı, toplumsal barışı netice verdiğinden ve bu sistemlerde insanların kabiliyetleri ve insani davranışları gelişme kaydetmekte, her alanda başarılı olma potansiyeli taşımaktadır.

Yani, meşrutiyet/cumhuriyet/demokrasi ile yönetilen devletler, uluslararası rekabette daha başarılı olmaktadırlar ve daha uzun yaşamaktadırlar. Mesela demokrasideki bütün defolarına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri 200 yıldır var. Oysa büyük bir orduya sahip olmasına rağmen otokratik bir yönetim olan Sovyetler Birliği ancak 75 yıl dayanabildi. Bu söylenenler İslam devletleri için de geçerlidir. Devletler otokratik/müstebit yönetimlerle yönetilirse başarılı olamadıkları gibi uzun ömürlü de olamayacaklardır. Hürriyetçi sistemler ise o devletin önünü açacak, başarılı kılacak ve ömrünü uzatacaktır. Bu anlamda Nursî, “İslâmiyet’in bahtını, Asya’nın tâliini açacaktır, size müjde. Bizim devleti ömr-i ebedîye mazhar eder. Millettin bekasıyla ibka edecek; siz daha me’yus olmayınız.”⁽²⁵⁾ demiştir.

b- “Demokratik cumhuriyet kurduk” demekle, devletin adının başına cumhuriyet, demokrasi kelimelerini eklemekle o devlet, demokratik bir cumhuriyet olmamaktadır. Demokratik cumhuriyetin ana unsurları vardır⁽²⁶⁾, ilgili devletin bunları uygulaması gerekmektedir. Hatta sadece bir seferliğine uygulaması yeterli değildir, uygulamasının süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Demokratik cumhuriyet canlı bir organizmadır, bu canlılığının devamı ana unsurlarının devamlı canlı tutulmasına bağlıdır. Yani, seçilmiş bir başkan, seçimle oluşturulan bir meclis, bağımsız ve hür bir yargı, denetleme görevi gören bir muhalefet olmalıdır. Toplum bu değerlerin yaşaması ve gelişmesi için çalışma ve gayret içerisinde olmalıdır.

Yönetim olarak demokratik cumhuriyet biçiminde yapılan her devletin otokratik bir yönetime evrilme riski söz konusudur. Bu durum demokratik geleneklerin topluma mal edilmesi ile alakalı bir durumdur. Güçlü bir demokratik geleneğe sahip olan toplumlarda otokratik eylemleri önceden sezen ve ona göre önlemler geliştiren, bir anlamda sensörler söz konusudur. Mesela, hukuk devleti ilkesi, temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence

24 Nursî, Eski Said, s.209

25 Nursî, Eski Said, s.209

26 Demokratik Cumhuriyetin dört ana unsuru söz konusudur: Seçimle gelen ve giden bir devlet başkanının olması, belirli aralıklarla seçilen bir meclisin olması, devletin hukuk devleti olması, muhalefetin meşru olması.

altında olması, alınan kararları yürürlüğe girmeden önce denetleyen bir organın olması vs.

Nursî, yukarıdaki anlamda demokratik cumhuriyetin bir devlette yerleştirilebilmesi için, öncelikle üç hastalıktan kurtulmamız gerektiğini vurgulamaktadır:

Demokratik cumhuriyet için temel hak ve özgürlüklerinin farkında ve gerektiğinde kullanabilen, vatandaş bilincine sahip, eğitilmiş bireylerle dolu bir toplumun olması gerekir.

Bu eğitimin medeni bir ortamın oluşmasına hizmet etmesi gerekir. Birbirinin haklarına saygılı ve insanı seven bir ortamın varlığı gerekir.

Ekonomik anlamda geri kalmışlık ve fakirlik de demokratik cumhuriyetin gelişmesine engeldir⁽²⁷⁾.

Nursî, bu beyanlarında demokratik cumhuriyetin yaşayabilmesi için ona uygun ortamın oluşturulması gerektiğini, bunun için de hazırlık/yol yapılması gerektiğini ifade ederek, demokratik rejimlerin otokrasi/istibdattan korunması gereken nazik ve nazenin bir çocuğa benzediğini ifade etmektedir⁽²⁸⁾.

B- Bediüzzaman'ın Laiklik ile İlgili Görüşleri

1- Laiklik İlkesi Müslümanlarca Nasıl Yorumlanabilir

Öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir ki, iki çeşit laiklik uygulaması vardır. Birincisi, din ile devlet işlerinin katı bir biçimde birbirinden ayrıldığı, dinî öğelerin devletin idaresi ile ilgili alanda, kamusal alanda, kesinlikle görülmediği bir laiklik uygulaması. Dinin tamamen vicdanlara ve bireysel alana sıkıştırıldığı ve hapsedildiği laiklik anlayışı. Bu laiklik uygulaması sekülerlerdir, dogmatiktir, laikliğin siyasallaşmış biçimi olan laisizmdir, ideolojik bir yapıyı ifade eder. Din ve vicdan hürriyetinin yasaklarla sınırlandırılmasını netice vermektedir⁽²⁹⁾.

İkincisi ise, Said Nursî'nin de belirttiği ve kendine göre yorumladığı, genel anlamda din ve vicdan hürriyetinin koruyuculuğu anlamındaki laiklik anlayışıdır. Burada laiklik din ve vicdan hürriyetinin güvencesi olarak düşünülmüştür. Yani bütün dinlerin ve görüşlerin rahatlıkla kendisini ifade edebildiği, pratik hayata bunu yansıtılabildiği, inancına uygun yaşayabildiği, laiklik kavramının da bunların güvencesi olduğu devlet yapısıdır. Yani devlet dinlerin, inançların, görüşlerin yaşama geçirilmesi konusundaki bütün engelleri kaldırıp, bunun sürekliliğini garanti etmektedir⁽³⁰⁾. Said Nursî, bu ikinci anlamdaki özgür, çoğulcu demokratik sistemlerde uygulanan

Demokratik cumhuriyet için temel hak ve özgürlüklerinin farkında ve gerektiğinde kullanabilen, vatandaş bilincine sahip, eğitilmiş bireylerle dolu bir toplumun olması gerekir.

27 Nursî, Eski Said, s. 209; "zira sizin şu vahşetengiz, cehaletperver, husumetefza olan sarp dağ ve derelerinizdeki vahşet ayılarından, cehalet ejderhasından, husumet kurtlarından biçare meşrutiyet korkar, kolaylıkla gelmeye cesaret edemez. ...o nazik meşrutiyet, İstanbul havalisindeki yılanlardan kurtulsa, şu uzun mesafeden geçmekle, cehalet gibi müthiş bataklıkta, fakr gibi mütevahhiş kıraçları, husumet gibi gayet keyser dağları katetmekle beraber, eşkiyaya rast gelecektir.

28 Nursî, Eski Said, s. 209

29 Bu konuda Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bir kararın değerlendirilmesi için bkz., Akyol Taha, Laiklikte Devrim, <https://www.hurriyet.com.tr/laiklikte-devrim-23080862>, Erişim Tarihi: 06.06.2022

30 Nursî, Emirdağ Lahikası 2, s. 138

Said Nursî,
her devlette
muhaliflerin,
rejimi
beğenmeyenlerin
olduğunu
ifade ederek,
farklı mezhebe,
dine, dile ve
etnisiteye sahip
kimselerin, zaman
zaman aynı
toplum içinde
bulunabileceğini,
bunun günümüz
toplumları için
kaçınılmaz bir
durum olduğunu
ifade etmiştir.

laiklik uygulamasını da tarif ederek, uygulanacak ise, bunun uygulanmasını tercih etmiştir⁽³¹⁾. Bu laiklik anlayışı özgürlüktür, dine ve düşünceye hürmetkârdır, dinî inançların ve hürriyetlerin yaşanmasının garantisidir.

Said Nursî bu anlamdaki laikliği din ve vicdan hürriyetinin bir şemsiyesi olarak görmektedir. Farklı dinlere mensup olanların birbirlerine karşı zor kullanmamak şartıyla kendi inançlarını serbestçe yaşayabilecekleri bir laiklik anlayışını çağdaş dünyanın geldiği noktada geçerli bir veri olarak kabul etmektedir⁽³²⁾.

Ancak laiklik, özellikle Said Nursî'nin yaşadığı dönemde, din düşmanlığı olarak uygulanmıştır. Ateizmi yaymaya çalışan kimselere ve kitaplara herhangi bir biçimde ilişilmemesine rağmen, yine özellikle toplumu dinsiz yapmaya ve sekülerleştirmeye çalışan, fikir ve ideolojilere herhangi bir şekilde karışılmamış ve hatta teşvik edilmişken, bunun aksine Said Nursî'nin dini anlatan kitapları yasaklanmış, hakkında sayısız dava açılmıştır. Bu dönemde Nursî'nin de ifade ettiği gibi, laiklik dinsizlik olarak uygulanmıştır. Dinsizliği çağdaş bir din olarak algılayan kimseler, laiklik kavramı altında dine serbestçe saldırmış, buna karşılık Allah Peygamber diyenlere dava açmış ve mahkeme mahkeme süründürülmüştür. Bunun şu ya da bu tür bir laiklik uygulaması olmadığı, Nursî'nin de dediği gibi, "bir istibdad-ı mutlak düsturu" olduğu rahatlıkla ifade edilebilir⁽³³⁾.

Said Nursî, her devlette muhaliflerin, rejimi beğenmeyenlerin olduğu ifade ederek, farklı mezhebe, dine, dile ve etnisiteye sahip kimselerin, zaman zaman aynı toplum içinde bulunabileceğini, bunun günümüz toplumları için kaçınılmaz bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu farklı din, dil ve etnisiteye sahip kimselerin bir arada ve huzur içinde nasıl yaşayacaklarına ilişkin olarak da; bunların ibadetlerinde ve yaşayışlarında tamamen özgür olmalarının gerekliliğini ifade etmiştir. Yalnız her hürriyetin bir sınırı olduğu gibi, bu hürriyetin sınırının da asayışı ve emniyeti bozmamak olduğu belirtilmiştir.

31 "Lâiklik, bir vicdan ve fikir hürriyeti olduğuna göre..." Nursî, Emirdağ Lahikası 2, s. 137; "(Menderes'in konuşmasından naklen) ...Şimdi size lâiklik telakkimizden de bahsetmek istiyorum. Lâiklik bir taraftan din ile siyasetin birbirinden ayrılması, diğer taraftan ise vicdan hürriyeti manasına gelir. Din ile siyasetin kat'î surette birbirinden ayrılması esasında en küçük tereddüde dahi tahammülümüz yoktur. Vicdan hürriyeti bahsine gelince: Türk Milleti Müslüman'dır ve Müslüman olarak kalacaktır. Evvelâ kendine ve gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını ve kaidelerini öğretmesi, ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır..." Nursî, Emirdağ Lahikası 2, s. 202

32 "...Eğer lâik cumhuriyet soruyorsanız, ben biliyorum ki; lâik manası, bitaraf kalmak, yani hürriyet-i vicdan düsturuyla, dinsizlere ve sefahtçilere ilişmediği gibi dindarlara ve takvacılara da ilişmez bir hükümet telakki ederim. Yirmibeş senedir hayat-ı siyasiye ve içtimaiyeden çekilmişim. Hükümet-i cumhuriye ne hal kesbettiğini bilmiyorum..." Nursî, Şualar, s.363

33 "Eğer Gençlik Rehberi'nin intişarıyla dinî terbiyeyi ders veriyor, bu ise lâikliğe aykırıdır diye itham olunuyorsa, o halde lâikliğin manası nedir? Biz de soruyoruz. Lâiklik İslâmiyet düşmanlığı mıdır? Lâiklik, dinsizlik midir? Lâiklik, dinsizliği kendilerine bir din ittihaz edenlerin dine taarruz hürriyeti midir? Lâiklik, din hakikatlarını beyan edenlerin, imanı dersleri neşredenlerin ağızlarına kilit, ellerine kelepçe vuran bir istibdad-ı mutlak düsturu mudur?", Nursî, Emirdağ Lahikası 2, s. 137-138; Türkiye ve Dünya'daki laiklik uygulamalarını anlatan makale için bkz., Mertcan Hakan, Karşılaştırmalı olarak Türkiye'de Laiklik, https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/MERTCAN_Erişim_Tarihi:06.06.2022;

Bediüzzaman'ın laiklik ile ilgili olarak, bu kuralın din ve vicdan hürriyetinin garantisi olması gerektiğine ilişkin, "hakem devlet" anlayışıyla telif ettiği ve devlete "sivil" bir rol yüklediği anlaşılmaktadır. Laikliğin din düşmanlarının sığınağı haline getirilmesine şiddetle karşı çıkarken "Ekser-i hükemanın Garbda ve Avrupa'da zuhuru ve ağıleb-i enbiyanın Şark'ta ve Asya'da tulûları kader-i ezelinin bir işaret ve remzidir ki, Asya'da hâkim, galip, din cereyanıdır. Elbette, Asya'nın ileri kumandanı olan bu hükümet-i Cumhuriye, Asya'nın bu fitri hasiyetinden ve madeninden istifade edecek ve bitarafane prensibini, değil dinsizlik tarafına, belki dindarlık tarafına temayül ettirecektir"⁽³⁴⁾ sözleriyle ilginç bir tespitte bulunur. Bu ifadeler öncelikle laikliğin evrensel, genel-geçer bir olgu olmadığını, Hıristiyan Batı toplumlarının tarihî tecrübesinden doğduğuna ve bu toplumlardaki din/devlet geleneği içinde biçimlendiğine işaret etmektedir. Buna göre, laikliğin Hıristiyan Batı toplumlarına hakim olması «tabii» olarak görülse bile, Asyalı ve özellikle Müslüman toplumlarda böyle bir "tabiiikten" bahsedilemez.

Aynı şekilde, nasıl İtalya, Katolikliği vatandaşlarının dini (mezhebi) olarak kabul etmiş ve laik olmasına rağmen diğer dinlerden farklı bir statüye tabi kalmışsa, Bediüzzaman da bu ilkenin (din ve vicdan hürriyetinin) aslı sahiplerinin Müslümanlar olduğu gerçeğinden hareketle devletin "dindarlığa temayül göstermesini" sosyal barışın zaruri bir gereği olarak değerlendirmektedir.

2- Laiklik İçin Bir Öneri

Laiklik ilkesinin, köken itibarıyla Hıristiyanlık dünyasında, Avrupa'da uzun yıllar süren mezhep savaşları sonucu çıkmış olması, Avrupa'da ve Hıristiyanlık dünyasında da uygulamasının farklılıklar arz etmesi, Müslüman toplumlarda pek uygulanmamış olması, olan uygulamalarının da, özellikle Türkiye, Tunus gibi ülkelerde İslam dininin ortadan kaldırılması, dinin sadece bireysel olarak yaşanmasına izin verilmesi ve vicdanlara hapsedilmesi biçiminde uygulanmasından ibaret olduğu için, bu uygulamalar "iyi bir deneyim" olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Müslüman toplumlar açısından laikliğin uygulanmasında bu durum çekimserliğe neden olmuştur ve bu ilke reddedilmiştir. Ancak din-devlet ilişkisinin suhuletle ve özgürlükçü bir yaklaşımla nasıl çözüleceğine ilişkin bir çözüm de görülmemektedir.

Müslüman topluluklar içinde laikliğin uygulanmasına ilişkin iyi bir örnek oluşturulabilirse ve adlandırılmasına ilişkin problemler aşılabılırsa, bazı çekinceler olmakla birlikte, en azından laiklik ilkesine yönelik blokajın önemli ölçüde çözülmesi mümkündür.

Ham bir öneri olmakla birlikte, laiklik terimi yerine, din ve vicdan özgürlüğünün evrensel anlamda korunmasına yönelik, bir koruyucu ilke getirilebilir. İşte örneğin, Hatemi'nin de ifade ettiği gibi, "Alman Anayasası'nda; 'İnsanlık değeri', 'insanlık onuru'⁽³⁵⁾ ilkesi biçiminde isimlendirilebilir. Eğer

Müslüman topluluklar içinde laikliğin uygulanmasına ilişkin iyi bir örnek oluşturulabilirse ve adlandırılmasına ilişkin problemler aşılabılırsa, bazı çekinceler olmakla birlikte, en azından laiklik ilkesine yönelik blokajın önemli ölçüde çözülmesi mümkündür.

34 a.g.e, s. 212

35 Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 1. maddesine göre "(1) İnsanın Onur ve haysiyeti dokunulmazdır. Tüm devlet erki ona saygı göstermek ve onu korumakla yükümlüdür. (2) Alman Milleti bu nedenle dokunulmaz ve devredilmez insan haklarını yeryüzünde her insan topluluğunun barışın ve adaletin temeli olarak kabul eder." Aynı metinde 4. madde

*“Laiklik ilkesi;
işlevsel olarak
insan hakları
ve vicdan
özgürlüğünden
üstün de biz mi
farkında değiliz”*

amacımız ‘vicdan özgürlüğü’ ve ‘insan hakları’ ise, bu ilkenin adını ‘insanlık değeri ilkesi’ koyup dini yanlış yorumlayanlara da hep birlikte karşı çıkabiliriz”.

Laiklik ilkesi üzerinden temel hak ve özgürlükler ile din ve vicdan özgürlüğü arasındaki ilişkiye değinen Hatemi, laiklik ilkesinin din ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldıracak biçimde kullanılmayacağını ifade ederek şöyle demektedir: “Laiklik ilkesi; işlevsel olarak insan hakları ve vicdan özgürlüğünden üstün de biz mi farkında değiliz”⁽³⁶⁾.

Laiklik ilkesinin evrenselleşebilmesi, özellikle İslam devletlerinde uygulanması konusunda yukarıda belirtmiş olduğumuz ve Hatemi’nin de çok yerinde olarak ifade ettiği üzere, öncelikle laikliğin, din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olduğu, devletin bütün dinlere ve inançlara-inançsızlığa taraf olmadığı, ideoloji dayatmadığı, dinin devlet karşısında özgür olduğu bir laiklik anlayışına geçilebilmesi gerekir. İkinci olarak laiklik ilkesinin adlandırılmasında bir problem söz konusudur. Eğer “insanlık değeri ilkesi” biçiminde ismi değiştirilebilirse, bu durum ilkenin uygulanabilirliğini artırabilir ve İslam dünyasındaki kısmen haklı blokajı kaldırabilir düşüncesindeyim.

Sonuç

Eskişehir yargılaması Risale-i Nur hareketi açısından açılan ilk davadır. Bu dava birçok yanlışlıkları ve mesnetsiz iddiaları içinde barındıran bir davadır. Günümüz şartlarında düşünüldüğünde tartışmalı birçok uygulama ve hüküm içermektedir. Gerek Cumhuriyet Savcısının iddianamesi ve yargılama safhalarındaki hukuksuzluklar, gerekse yargılama sonunda verilen hüküm, Mahkemeye dışarıdan müdahalelerin olduğunu ve tarafı karar verildiğini göstermektedir. Sorgulama safhasının dört ay gibi uzun bir süre tutması, Said Nursi’nin bu dönemde 60 yaşını geçmesine rağmen hücre hapsinde tutulması, savcının, üstelik hiçbir delil olmaksızın, asayiş ihlal ettiği, tarikat dersi verdiği, izinsiz kitap yazdığı ve çoğalttığı, başkalarından para aldığı, şapka takmadığı vs. iddiaları bu yargılamanın ana zulüm göstergeleridir. Nursi’ye sadece tesettürü emreden ayetlerin açıklandığı Tesettür Risalesinden dolayı 11 ay kanaat-i vicdaniye ile ceza verilmiştir.

Bununla birlikte Said Nursi’nin özellikle cumhuriyete karşı olduğu ve laiklik ilkesine aykırı hareket ettiğine ilişkin Cumhuriyet Savcısının iddiaları da ispatlanamamıştır. Makalede de izah ettiğimiz gibi Said Nursi Cumhuriyetin ön aşaması olan ve Cumhuriyet kurulmadan önce, 1908’de ilan edilen II. Meşrutiyeti, o dönemde gazetelerde yazdığı makaleler ile ve daha sonra 1909’da Divan-ı Harb-i Örfi’de yaptığı savunmalarda, ve yine 1910’da Suriye’ye Şam’a gittiğinde, Şam Emevi Camisinde verdiği hutbede, ve yine Meşrutiyetin güzelliklerini anlatmak için gittiği Güney Anadolu

³⁶ “Din ve vicdan özgürlüğü ile din ve dünyevi inanç özgürlüğüne dokunulamaz. (2) Dinin rahatsız edilmeden uygulanması güvence altındadır.” demektedir.
36 Hatemi Hüseyin, Laiklik İlkesinin Anlamı İfade Çalışması, Köprü Dergisi, Y. 1995, S. 51, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=218>

gezisinde aşiretlere ve köylülere anlatmıştır ve Meşrutiyeti Padişahlık ve monarşiye karşı, İslam adına alkışlamış ve desteklemiştir. Nihayet Cumhuriyet kurulduğunda, Cumhuriyeti meşrutiyet yerinde gördüğünü ifade ederek, Hz. Peygamber ve dört Halifenin de aslında birer Reis-i Cumhur olduğunu ifade ederek, Cumhuriyeti alkışlamıştır.

Hatta Nursî Eskişehir Mahkeme müdafaasında, ilk gençlik yıllarında yaşadığı ve bir nüshası Mahkemenin elinde (dava dosyasında) bulunan tarihçe-i hayatında da geçen “çorbasının tanelerini karıncalarla paylaşma” şeklindeki meşhur hadiseyi de delil göstererek, kendisinin henüz yirmi yaşına dahi ulaşmamış olduğu dönemde ve Osmanlı'nın istibdadının en karanlık yılları sayılan 1890'lı yıllarda dahi esasen kendisinin saltanatçı değil cumhuriyetçi olduğunu ispat eder.

Ancak Said Nursî isim ve resimden ibaret olan, içi boş bir cumhuriyeti değil, bugünkü anlamda çoğulcu demokratik cumhuriyeti desteklemiştir. İşte Said Nursî'nin bütün bunlara rağmen cumhuriyet düşmanı olarak ifade edilmesi, taraflı mahkeme tarafından bile nazarı dikkate alınmamış, bu iddia ispatlanamamıştır.

İspatlanamamış bir diğer iddia da, Eskişehir yargulamalarından sonra Anayasa'ya giren laiklik ilkesine “aykırı hareket ediyor” olduğu iddiasıdır. Said Nursî laiklik ilkesinin dinsizlik olarak yorumlandığını ve dinsizliğin yayılması ve anlatılması açısından uygulamaya sokulduğunu, bunun dünyadaki genel laiklik anlayışına uymadığını ifade etmiştir.

Demokratik Cumhuriyetlerde laiklik, din ve vicdan hürriyetinin koruyucusu ve güvencesidir. Devletin her türlü dinî görüş ve ideolojilere karşı tarafsız kalması ve hakem rolü üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Devlet vatandaşına din ve ideoloji dayatamaz. Vatandaş dinini yaşamada, istediği şekilde yaymada ve dinin gereklerini yerine getirmede hürdür, herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulamaz, engellenemez. Bunların garantörü de laiklik ilkesidir.

Ancak Said Nursî döneminde, laiklik katı bir dinsizlik olarak yorumlanmış ve dine müdahale edilmiş, dinin anlatılması yasaklanmış, dinin yaşanmasında zorluklar çıkarılmış; camiler, Kur'an kursları ve dergahlar kapatılmıştır. Buna karşın laiklik ilkesine dayandırılarak dinsizliğin anlatılması, yayılması ve seküler yaşam tarzı özendirilmiş, hatta devlet tarafından desteklenmiş ve bu durum bir devlet politikası olarak uygulanmıştır.

Türkiye'deki din karşıtlığı şeklindeki bu kötü uygulama yanlış olarak “laiklik” terimiyle ifade edilmiş, Said Nursî de bu duruma ilişkin itirazlarını çeşitli safhalarda dile getirmiştir. Nursî, laikliğin dünyadaki uygulamalarını ve gerçek anlamdaki laikliği ifade edince, mahkemeler de onu bu suçlamadan beraat ettirmek zorunda kalmıştır. Said Nursî bir anlamda demokratik cumhuriyetlerde uygulanan ve din ve vicdan özgürlüğünün bir güvencesi anlamına gelen laikliğin uygulanmasını reddetmemiş, bu ilkenin din ve vicdan özgürlüğü olarak ele alınması gerektiğine işaret etmiştir.

Demokratik Cumhuriyetlerde laiklik, din ve vicdan hürriyetinin koruyucusu ve güvencesidir. Devletin her türlü dinî görüş ve ideolojilere karşı tarafsız kalması ve hakem rolü üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır.

Kaynakça

- Hakan Mertcan, Karşılaştırmalı olarak Türkiye’de Laiklik, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/MERTCAN-Hakan-KAR> Erişim Tarihi: 06.06.2022
- Hüseyin Hatemi, Laiklik İlkesinin Anlamı - İkame Çalışması, Köprü Dergisi, Y. 1995, S. 51, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=218>
- Necmettin Şahiner, Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi’yi Anlatıyor, Nesil Yayınları, C 2, 19. Baskı, İstanbul 2008
- Murat Ergin, Nurculuk Gerçeği, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul-2001
- Servet Armağan, Ey Hakimler!, Nesil Yayıncılık, İstanbul-2010
- Said Nursi, Bediüzzaman Said Nursi Tarihçe-i Hayatı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 2019
- Said Nursi, Mektubat, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2019
- Said Nursi, Şualar, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-2019
- Said Nursi, Eski Said Dönemi Eserleri, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul-2009
- Said Nursi, Emirdağ Lahikası, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul-2019
- Taha Akyol, Laiklikte Devrim, <https://www.hurriyet.com.tr/laiklikte-devrim-23080862>, Erişim Tarihi: 06.06.2022